

I Bennebol på 1860-talet

Ur Adolf Bladins minnesanteckningar »Min första barndom»

Inledning och kommentar

OLA EHN

Långt inne i den täta skogen och mellan Rörsjön och Norrsjön i södra delen av Bladåkers socken ligger helt för sig självt Bennebols bruk, en väl sammanhållen järnbruksam miljö med trehundraåriga anor. Bruket utgör ett av de mest sevärdade minnesmärkena i Uppland från gångna tidens järnhantering, särskilt nu när brukets masugn och rostugn står nyrestaureerade.

Bennebols masugn anlades 1680 av ägaren till Harg riksamiralen Gustaf Otto Stenbock. Masugnen brukades hela tiden för Hargs bruk, och Bennebol tillhör alltså detta bruk. I dag finns inte längre några bofasta i Bennebol. Avfolkningen har skett successivt sedan driften vid masugnen lades ned 1884.

Under årtiondena i mitten av 1800-talet var verksamheten vid Bennebol mycket livlig, och under 1850-talets högkonjunktur blev bruksbebyggelsen föremål för en omfattande upprustning och komplettering. Större delen av bebyggelsen fick då sin nuvarande karaktär. Bl. a. byggdes masugnen från 1600-talet om och nyuppfördes rostugnen. Vidare upprustades inspektorsbostaden med flyglar samt ersattes ett antal äldre arbetarbostäder med nya. Under denna för Bennebol blomstrande period växte Adolf Bladin, författare till de här publicerade minnesanteckningarna, upp på inspektorsbostället i Bennebol. Hans far Lars Bladin var nämligen då inspektor och förvaltare vid bruket.

Adolf Bladin föddes 1856. Han kom att studera vid Uppsala universitet. 1877 skrevs han in vid Upplands nation och fem år därefter avlade han fil. kand.-examen. 1888 blev han fil. lic. samt disputerade han i kemi och utnämndes till docent. 1900 utnämndes han till laborator vid Lunds universitet, men redan ett par år därefter, på sommaren 1902, avled han. Adolf Bladins vetenskapliga insatser bedömdes av samtiden som betydande och hans undersökningar gjorde hans namn känt och

aktat inom den kemiskt intresserade världen. Titeln på hans gradu-
alavhandling var »Studier öfver aromatiska ortodominers och fenyl-
hydrazins cyanadditionsprodukter».

Som tjugoföråring skrev Adolf Bladin ned sina anteckningar om sin
första barndom. Dessa anteckningar, som här publiceras i urval, utgör
inte något litterärt dokument, men de ger en bild av hur en brukspojke
upplevde sin lilla värld, Bennebols bruk, på 1860-talet. I anteckningar-
na hittar man en rad kulturhistoriskt intressanta små notiser. Dessa kan
gälla själva bruksmiljön i Bennebol, människor som bodde och verkade
där, vardagssysslor och fritidsnöjen. De bladinska minnesanteckning-
arna kan på sitt sätt bidra till att ge ökat liv och innehåll åt den
kulturhistoriskt värdefulla miljö som Bennebols bruk utgör.

Vid föreliggande publicering av Adolf Bladins minnesanteckningar
har avsnitt av rent privat karaktär utelämnats. Anteckningarna skrevs
ju ner utan tanke på att de skulle publiceras. Vidare har texten fått en
modern stavning. Kommentarererna är gjorda i form av noter.

Det handskrivna originalet samt de här publicerade äldre fotografi-
erna har vänligen ställts till förfogande av jägmästare Stig Ringselle i
Gimo, systerson till Adolf Bladin. Jägmästare Ringselle har också läm-
nat värdefulla upplysningar om och synpunkter på materialet.

Jag är född den 23 okt. 1856 vid Bennebols masugn i Bladåkers socken. Min far är inspektoren Lars Adolf Bladin och min mor Hedvig Karolina Vestin, vilka ingingo äktenskap den 13 jan. 1856. Vid min födelse lär jag ha ansetts som dödfödd, men då barnmorskan, fru Eriksson i Knutby, slog mig med flata handen i min posteriora del lär jag ha givit ljud ifrån mig, vilket ju tydligt bevisade, att jag var vid liv.

Ölsupan¹ utgjorde min egentliga föda. En gammal piga Ulla var min barnpiga, vilken var mycket sömning utav sig. Ibland om nätterna, då hon skulle giva mig ölsupan, kunde hon och jag somna. Det gick likväl av gammal vana för henne att giva mig och få mig att taga emot och svälja maten. Men ofta hände det då, att hon stack skeden i örat i stället för i munnen på mig.

En ingenjör var vid denna tiden vid Bennebol för att bygga om masugnshjulet. Min största fröjd var att få sitta på hans axlar. Men en gång hände det ej bättre än att, då han skulle taga upp mig på sina axlar, jag stötte huvudet mot taket ganska illa.

Ett nöje var det för mig att få brottas, och då jag lyckades slå omkull någon gammal person (naturligtvis kastade han omkull sig själv), blev jag utsägligt glad. En gång minns jag, hur jag på detta sätt slog omkull länsman Söderlund, som är ganska lång och grov karl, och då tyckte jag mig vara icke litet duktig.

En gång åkte moster Fredriqua, som under min spädaste ålder var vid Bennebol, i ett stort höless från Storrödjån vid Vellnoravägen. Av någon oförsiktighet av mig råkade jag att falla ned från det höga lasset, men moster hade nog självnärvaro att hastigt sträcka sig efter mig och lyckades fatta i min blus då jag redan tagit överbalansen och fallit ett stycke ned. Hade hon ej så snart fått fatt i mig, hade jag troligen slagit ihjäl mig eller åtminstone skadat mig mycket illa.

Vid denna tid fanns det mycket kramsfågel² om vintrarna vid Bennebol och pappa roade sig med att skjuta sådana. En dag tog han mig med sig upp i Kull backen, där en stor snötuppssvärm³ slagit till i en hög björk, som ännu i dag står kvar där vid kolhuset. Han sköt då 9 st. i ett skott. Strax som skottet small skyndade jag fram till björken, där jag fick plocka upp de skjutna fåglarna till utsäglig glädje för mig.

Då komminister Gilljam i Bladåker skulle döpa min bror Axel, sprang jag, då själva döpelseakten skulle börja, förskräckt upp på vinden och stannade där, tills akten var över och blott med största möda kunde de få mig därifrån. Jag trodde nämligen i min barnsliga okunnighet, att prästen skulle göra illa min bror.

August Lund, Stor-August, som han kallades till skillnad från August Ytterberg, som av mig fick heta Lill-August, var vid denna tid kontorsgosse. På somrarna plägade jag alltid följa med honom då han föste i vall kalvarna till några hagar, som lågo upp på skullen.⁴ Då skulle jag alltid gå in till Per Mats-änkan och tigga mig ett stycken skarpost⁵ och sur limpa, som var min förtjusning.

Mineur, som var bokhållare vid Vellnora,⁶ hade i en bur en ekorre, som var mycket tam. En gång då jag följde med mina föräldrar dit erbjöd han mig ekorren. Gärna skulle jag ock velat ha densamma; men jag var för blyg att säga ifrån det utan sade nej; vilket jag sedan mycket ångrade.

I masugnen var det mitt största nöje att gå och rota. Detta observerade baron Oxenstierna,⁷ och jag fick av honom aldrig heta annat än lilla masmästaren.

Då jag var omkring 9 å 10 år lät pappa göra träskor och förskinn⁸ åt mig och sedan jag fått dem gick jag sällan i masugnen utan att vara uppsträckt i dem. Vanligtvis gick jag där och samlade järnbitar. Sedan lät jag väga dem och fick visst för pundet. Då karlarna skulle numrera gösarne, passade jag på och gjorde siffror i sanden. Sedan då utslaget⁹ blev, bad jag någon masugnskarl att hälla järn i sifferformarna åt mig. På detta sätt fick jag en hel hop järnsiffror. Brukspojkarne roade sig med att göra detsamma. En gång minns jag då en av masmästare Lunds gossar hade gjort sina fornar utmed mina. Lund hällde då järn i bägge våra fornar. Min siffra blev dålig, men masmästarens sons blev vacker. Jag tog då dennes siffra i stället för min, vilket så förargade masmästaren, att jag under hela blåsten¹⁰ ej tordes gå ned i masugnen under hans tunej¹¹ så vitt jag ej hade sällskap.

En gång var kontorsgossen, jag minns ej vilken, tror August Ytterberg, ute och drog mina syskon i en liten vagn. Han höll just på att draga den ned utför backen, som leder ned från kolhuset vid Bennebol. Jag springer då efter och hängde mig på efter vagnen, vilket hade till följd att denna stjälpste och jag skrubbade mig duktigt under näsan. Det kom kolstybb i såret, så att ännu i dag har jag en svart fläck på högra sidan under näsan.

En annan gång höll jag på och klev på en stor sten, som ligger vid mangelboden. Jag föll då omkull och slog pannan ganska illa i en sten bredvid, varefter jag ännu har ärr.

Åter en annan gång var jag med en skrivare, Lindholm, ut på Norrsjön och såg på folket som skar rör i morarne.¹² Jag halkar då och slår mig framstupa i isen och stöter mig strax ovan vänstra ögat mot en rörstubbe och rister upp skinnet ett långt stycke. Efter detta nöje har jag ännu kvar ett duktigt ärr ovan vänstra ögat.

Ett år, jag tror det var hösten 1866, hade dåvarande kontorsgossen August Ytterberg hjälpt mig att sätta ut håvar för nötskrikor, av vilka detta år fanns en duktig mängd i långvreten nere i ängen. Vi vittjade varje morgon och det var ytterst sällan som vi kommo hem utan.

Samma år senare på hösten hade jag i en liten björk vid Vellnoravägen hängt ut en dona¹³ för småfågel och en gång fick jag i densamma en svartstare till stor glädje för mig.

En morgon, jag kunde då vara omkring 6 å 7 år, följde jag med pappa ned till Norrsjön. Där träffade vi Lars Perssons son Edvard, som satt nere vid Kärret i en båt och metade. Jag gick i båten till honom och skulle stanna kvar där tills pappa skulle komma tillbaka från ängen, dit han gått. Men Edvard rodde ut till det mitt emot liggande branta Metberget och jag följde med. Där satte vi oss på själva branten och hade i varje ögonblick kunnat falla ner, och då hade vi omöjligt kunnat komma upp igen. Dit till oss kommo sedan en mängd andra brukspojkar, utrustade med störar, dem de använde till att slå små talgoxar, tofsmesar, grönsiskor och dylika små fåglar med. Jag följde då med dem och vi gingo och strövade omkring i skogen ända till eftermiddagen. Då jag kom hem, hade de därhemma redan ätit middag. Pappa och mamma hade varit mycket

Bild 1. Rostugnen och masugnen i Bennebol. Banan som förde den rostade malmen från rostugnen upp till masugnen finns i dag inte kvar. I bakgrunden inspektorsbostället. Foto omkr. 1910.

oroliga över mig, och de trodde att jag gått och lagt mig i kärret och drunknat. Vid min hemkomst fick jag duktigt med bannor och det väl förtjänt och fick ej gå utom gården på flera dagar.

En gång, jag var då ej mera än 4 à 5 år, kommo kyrkoherden Anjou i Knutby med familj till Bennebol. Hans söner Karl och Knut satte mig i en liten dragvagn, som vi hade därhemma och drogo mig ned till kärret, men där sprungo de ifrån mig och lät mig sitta ensam i vagnen, där jag måste sitta, tills någon kom och drog hem mig.

Jag tror det var år 1865 eller möjligen 1866, som jag första gången fick följa med mina föräldrar till Upsala. Min syster Lotten var också med. Jag kommer ej ihåg något annat av denna resa, än att vi voro och porträtterade oss.¹⁴ Lotten och jag blevo porträtterade på samma kort. Jag stod bredvid och hade min vänstra hand om Lottens hals, vilken satt på en stol; men det kostade duktigt på att hålla Lotten om halsen, ty hon och jag kunde denna tiden ej alls tåla varandra. Ack, hur många gånger har jag ej sedan dess ångrat min retsamhet och motvilja under denna tid mot min älskade syster Lotten. Och nu kan jag ej få gottgöra mitt fel mot henne genom att i dubbelt mått älska henne, då hon nu i lugn vilar under en gräsbeväxt kulle på Bladåkers kyrkogård, norr om kyrkan.

 Då Lindholm kom såsom skrivare till Bennebol 1864 el. 1865 skulle jag läsa för honom. Men vad jag lärde av Lindholm var ej mycket. Vanligtvis fick jag sitta och läsa innantill Alanders större svenska historia. Under tiden låg han på soffan och ofta somnade han. Denna tid hade jag ganska svaga ögon så att då

Bild 2. Inspektorsbostället i Bennebol där Adolf Bladin föddes och växte upp. I den borte flygeln var brukskontoret inrymt. Foto omkr. 1910.

jag läste länge, det började värka i dem. Då jag läst så länge att det började svida i dem, sade jag till, att det gjorde ont i ögonen på mig. Då fick jag vila mig en stund, innan jag åter fick börja läsa. Men ofta sov Lindholm så att jag på detta sätt fick sitta flera timmar alldeles utan sysselsättning, och då grät jag högljutt. Ja, nästan varje dag kom jag gråtande ned av kammaren. Jag fick slutligen genom det behandlingssätt jag rönste av Lindholm en riktig motvilja för allt läsande, så att jag ofta gömde mig, då jag skulle upp och läsa.

— — —
Lindholm och skrivaren vid Vellnora, Berggren, voro vanligtvis goda vänner; men en gång råkade de bliva hätska ovänner; varför vet jag ej. Berggren går då en kväll till Bennebol upp på Lindholms kammare och ställer handfatet, fyllt med vatten under täcket i Lindhoms säng som var bäddad. Då Lindholm senare på kvällen skulle lägga sig, sätter han sig i vattfatet och vattnet stänkte över hela sängen. Lindholm måste då svepa täcket omkring sig och ligga hela natten på golvet. Detta var mitt i vintern, så att Lindholm på morgonen var alldeles utfrusen. Från den stunden blevo Lindholm och Berggren aldrig riktiga vänner mera. Lindholm sökte en tid därefter hämnas på Berggren genom att en kväll gå till Vellnora och strö klippt tagel i Berggrens säng; men Berggren märkte detta innan han lade sig, så att Lindholm ej hade något för sitt besvär.

Hösten 1868 kom moster Ellida, som då var vid Bennebol, upp en kväll och skulle båda Lindholm ner och äta. Men då hon kommer på vinden och skulle gå in i hans rum — Lindholm bodde på norra vindsammaren då i kontorsbyggningen — störtar han ut och stöter henne utför trapporna. Lindholm ville nämligen ej att hon skulle få komma. Denna händelse gjorde likväl att Lindholm några dagar därefter måste flytta från Bennebol. Han var mycket snäll

emot mig. Om kvällarna sutto han och jag och gåvo namn åt korten. Han fick aldrig heta annat av mig än Kalle Hampa. På samma tid hette skrivaren vid Vellnora Karl Engstrand, nu kassör vid Österby och honom kallade jag för Kalle Enta.

Då jag var en 8 à 10 år fick jag ibland följa med masmästare Lund ut på Norrsjön och meta. Meta har alltid utgjort ett stort nöje för mig och en ovanlig tur har jag alltid haft. Likaså denna tid. Ibland fick jag så stora abborrar på kroken, att jag ej rådde draga upp dem, utan Lund måste hjälpa mig.

En gång höllo jag och några brukspojkar på och slogo kägglor. Då råkade mitt högra långfinger komma mellan två klot som med häftighet stötte mot varandra. Långfingret var sedan flera år duktigt tjockt till följd av denna händelse, men nu är det åter riktigt bra.

Talgoxar fågade jag – i synnerhet ett år, jag minns ej vilket – i s. k. talgoxfällor, vilka pappa gjorde åt mig. Dessa hade jag utställda vid ett par jasminbuskar i lilla trädgården. Nästan varje dag fick jag en eller flera.

Nog minns jag den dagen jag första gången rökte en cigarr. Jag kunde då ej vara mera än en 9 à 10 år. Lars Perssons son Edvard hade nämligen sådana till salu, och av honom köpte jag en för 3 öre. Det var vid vedboden vid Vellnora-vägen, som jag köpte den och på förmiddagen. Strax skyndar jag in efter några tändstickor och så ned till kärret, där jag tänder densamma, jag satte mig i en båt och började blossa på duktigt. Då jag rökte halva cigarn, tyckte jag att det var nog och gick hem. Men nu då jag började röra mig fick jag känna verkningarna därav. Jag hann ej längre än till backen utanför vedboden, förrän jag började spy och det duktiga tag. Och hur jag våndades och hur sjuk jag var! Det var omöjligt för mig den dagen att kunna äta någonting till middagen. Jag tror ej, att mina föräldrar fingo veta att jag rökte cigarr, ty jag kan ej minnas, att jag fick några bannor därför, vilket jag otvivelaktigt fått, om de fått veta det.

Nog minns jag när jag började lära mig läsa och »tuppen värpte»,¹⁵ hur jag undrade hur det kunde vara möjligt, att han kunde värpa. I en Abc-bok hade jag två tuppar och jag funderade ej litet, vilken av dem som värpte åt mig. En gång värpte tuppen en penningpong åt mig, vilken jag ännu har kvar. Och så glad jag blev, när jag fått den. Jag trodde att ingenting kunde göra mig så glad. Jag var som barn mycket förtjust i bruna bönor. En dag finner jag, då jag skulle se efter, om tuppen värpt, en stor strut bruna bönor ligga i boken och då blev jag riktigt glad. I dessa bruna bönor var jag sedan så kär, att jag en lång tid sparade dem utan att nännas äta upp dem. Men till sist bad jag mamma koka dem och jag åt upp dem. En gång minns jag, att tuppen värpte ett björkris åt mig, men då blev jag likasom litet ledsen, men riset gömde jag.

Ett stort nöje var det för mig att om vintrarna stå på kontoret och se på, när bönderna och bruksfolket lät sina körslor och dagsverken uppskrivas. Då vid göskörningen¹⁶ passade jag alltid på och samlade upp lapparna, varpå de avgående gösarnes nummer voro uppskrivna. Sedan sprang jag upp och antecknade, vilka gösar avsänts, i en kladd, vilken jag förut upprättat i likhet med gösavvägningskladden på kontoret. Min kladd hade jag upprättat på det sättet, att jag i masugnen avskrev gösarnes nummer och vikt, vilket där stod uppskrivet på en svart tavla. Men min kladd blev ganska ofullständig, alldenstund det ibland hände, att Lindholm redan avskrivit den svarta tavlan och siffrorna blivit

Bild 3. Adolf Bladin och hans två år yngre syster Lotten. Foto P. Hanselli 1865 el. 1866.

utstrykna, då jag kom ner och skulle avteckna dem. En dag kommer pappa att få se min kladd, som jag förut hållit hemlig och får se hur ofullständig den var och erbjöd mig att låna upp kladden från kontoret och avskriva den, vilket jag ock gjorde.

Min egentliga lekkamrat sedan denna tiden var Lars Perssons son, Anton. Han och jag byggde oss lekstugor uppe på bergen bredvid rättarbyggningen. Dessa lekstugor byggde vi så att vi lade sten på sten runtomkring tills vi fått stugan så stor, att vi gott kunde sitta inuti den, sedan vi nämligen först lagt bräder över denna, vilka skulle föreställa tak. Vi byggde sällan någon tillsammans utan vi hade våra egna. I dessa lekstugor samlade vi allt sönderslaget porslin och glas, som vi kom över. Av detta gjorde vi sedan koppar och några andra saker. Av det jämna porslinet gjorde vi rutor, av vilka vi till sist hade en ganska ansenlig mängd. Så simpla våra materieler än voro, tog det sig ej illa ut att se våra stugor överallt besatta med våra saker.

Då Stor-August var kontorspojke följde jag nästan alltid med honom och föste i vall korna utåt byvägen. Då roade vi oss med att rycka upp torrvedsstubbar, vilka vi lade tillhoppa i en hög vid en flat sten vid stora Gränsbron. Men en dag finna vi stubbarna omkullrivna och till en del borttagna. Detta hade Larses Anton gjort, vilken av någon orsak, som jag ej minns, blivit ond på August och mig. Efter den stunden upphörde vi med vårt stubbsamlande.

En gång fick jag följa med min far, då han gick ut och jagade. Vi hade med

Bild 4. Adolf Bladin och hans informator Johan Nylund. Foto omkr. 1867.

oss en hund, som hette Klang och som var grå och vit till färgen. Men det lyckades ej att få någonting, ty Klang var så lat, att, då vi satte oss och vilade på en sten, han satte sig bredvid och tittade. Jag hade naturligtvis ej någon bössa med mig.

Då jag var helt liten, kom baron C. G. Oxenstierna med sin lilla dotterson Carl Joachim Beck Friis en gång till Bennebol. Denne och jag som voro ungefär jämnåriga lekte på salsgolvet, men hur vi lekte där, kommo vi slutligen i gräl och började slåss, varåt baron Oxenstierna och pappa hjärtligt skrattade.

Då Lotten var en 5 à 6 år och jag således en 7 år, sade Lotten ofta att hon skulle gå till Amerika. En gång klädde hon på sig en mängd schalar och bordsdukar och gick ut på Vellnoravägen, sägande, att hon skulle gå till Amerika. Det trodde jag i min barnslighet verkligen, att hon skulle gå dit hon sade, så att jag skyndar ut efter henne och hindrar henne med våld att gå vidare. Jag älskade ändock uppriktigt min syster Lotten, fast jag ofta var retfull mot henne.

Under denna tid plögade en tiggare, Kalle på Näset kallad, gå vid Bennebol. Denne var mer än förlåtligt snuskig. Så t. ex. kunde han, om han hittade någon död råtta, taga henne och äta upp henne rå eller om masugnen gick, taga henne med sig upp på masugnskransen¹⁷ och steka henne med hull och hår och tarmar och sedan med god smak äta upp henne.

På försommaren 1867 reste pappa in till Uppsala för att skaffa mig en

Bild 5. Inspektorsbostället i Bennebol från öster och den s. k. Kullbacken vid kolhuset. Till vänster skymtar labbit, den byggnad där masugnslärlingarna sov mellan arbetsskiften. Till höger masmästarens bostad och därbortom ekonomigården med stall, fähus m. m. Foto 1890-talet.

informatör. Han såg då i en annons i tidningarna, att en nybliven student önskade sig kondition¹⁸ och för vidare upplysningars erhållande skulle den härå reflekterande vända sig till rektor Annerstedt.¹⁹ Pappa gick då upp till honom. Då pappa trädde in, satt gubben Annerstedt vid bordet och åt, men strax reste han sig upp därifrån och mottog pappa på det artigaste sätt. Han rekommenderade den kondition sökande, som var Nylund,²⁰ såsom en ordentlig gosse. Sedan blev det avtalat med Nylund, att han skulle bli min informatör, vilket han antog, ehuru han redan nära nog antagit en annan kondition, som till på köpet var akademisk. Strax före midsommar kom Nylund ut till Bennebol. Om dagen, då han kom till Bennebol, kom jag just från Kärret med ett metspö. Jag hade då varit där nere och metat, och jag anade genast, att det var min blivande informatör. Nu insåg jag, att det var slut med att leka och att jag hädanefter skulle få ringa tid därtill. Nylund sade sedan åt mig, att jag föreföll honom mycket liten och klen och för mina 10½ år, och han trodde, att det ej skulle gå bra med mitt läsande. Dagen efter fick jag genast läxa av honom i svenska grammatiken, vilken läxa jag omöjligt kunde begripa, utan han måste ändra läsordningen så, att jag läste mina läxor på de timmar, som voro mig bestämda till läsning, och jag slapp några läxor att läsa över till nästa dag. Lotten läste även för honom, och om henne sade han, att han aldrig sett någon med bättre huvud än hon. Hon hade så gott huvud, så att hon lärde sig sina läxor så fort, att han till slut ej visste, hur han skulle sätta för henne att läsa, medan han väntade på att jag skulle hinna lära mig samma läxa. Nylund var

Bild 6. Bruksgatan i Bennebol med bruksarbetarebostäderna. Foto 1891.

mycket snäll att läsa för och jag kan ej nog visa min lycka att få en sådan informator som han. En gång hade Lotten och jag på något sätt retat honom, så att han i sin häftighet slog pipskaftet – han rökte starkt – i bordet, så att pipskaftet flög i flera bitar. Lotten och jag kunde ej hålla oss, utan vi började skratta åt hans missöde, vilket ännu mera retade honom.

Om somrarna då det var vackert väder gingo Nylund och jag vanligen ut i Stora trädgården eller till Linden i Änga och läste där, eller ock gingo vi ut och botaniserade omkring på backarna eller till Bennebolsbyn, varav jag var mycket road.

Min läsning för Nylund gick sin jämna gång: den ena dagen var lik den andra. Understundom under sommaren voro vi ute och fiskade eller togo kräftor och ibland voro vi bortbjudna som naturligt var.

Nylund lärde oss att spela boll, vilket nöje vi förut där vid Bennebol ej kände till. Därmed roade vi oss sedan ofta om aftnarna. Kransar gjorde han ock, och att kasta kransar är ett ganska trevligt nöje.²¹ Utom dessa lekar var det många andra, som han lärde oss och av vilka vi hade roligt.

En gång på vintern 1867 reste Nylund, jag och Axel till Gränsta²² för att åt pappa lösa ut ett rekommenderat brev. Jag hade förut ej varit i Gränsta många gånger. Då vi reste hem fick jag köra, men då vi kommo till Åsby körde jag tokigt, i det jag tog av till höger upp till byn i stället för att hålla till vänster.

På hösten 1867 föddes min yngsta syster Ida. Nylund stod fadder åt henne och kyrkoherden Roselius i Ekeby (han dog i juni 1870). Då denne skulle döpa henne, höll han på att tappa henne i golvet, så att mamma eller någon annan

(jag kommer ej ihåg vilken) måste taga barnet och hålla det i sina armar, medan prästen öste vatten på hennes huvud.

På sommaren 1868 gingo Nylund och jag, Edvard Nyström och Lotten till Björkö gård,²³ varest gamla fru Nyström bott. Hon var nu död, men Edvard Nyström hade många saker kvar där. Jag fick då av honom ett herbarium växter, bland vilka det fanns många rara. Nylund fick av honom Büchners konkordans och Lotten en bok, som var översatt av drottning Lovisa, och som jag tror hette »Vingårdsarbetarne» eller något sådant.

Nyström spelade harpa²⁴ ganska väl, och jag var mycket förtjust i att höra honom spela harpa. Jag försökte ock att spela på densamma. En dag frågade han mig – var då vid Bennebol för tillfället – om jag ville ha harpan, vartill jag naturligtvis svarade ja. Denna harpa hade jag sedan med mig en termin till Uppsala, men jag har den där, alldenstund Nylund ej ville höra skrället och pipet av henne då jag filade med stråken på henne.

Följande vill jag tillägga, vilket jag glömt omtala. Då jag var liten, tyckte jag mycket om att se på herrarna, då de spelade kort. Jag fick då ibland taga upp korten åt pappa. Bokhållare Mineur var ofta vid Bennebol och då spelades det mycket kort. Han brukade säga åt mig, då jag satt och såg på dem spela kort, att jag ej finge spela kort, förrän jag fått skägg.

Vid auktionen vid Vellnora efter bokhållare Mineur var jag med mina föräldrar närvarande. Då en kopparflaska gick under klubban, sade pappa åt mig att jag skulle ropa på henne. Jag ropade då (huru mycket jag bjöd kommer jag ej ihåg). Auktionisten slog då med det samma och flaskan var min.

Kommentar och källor

1. *Ölsupa*, en förr ganska vanlig maträtt, var en soppa som bereddes av i huvudsak mjölk, mjöl och dricka och som kryddades med salt, socker och ingefära. .
2. *Kramsfågel*, benämning på de småfåglar, t. ex. domherrnar, sidensvansar, sparvar och trastar, som fångades eller sköts för att användas till föda, vilket förr var vanligt här i landet.
3. Med *snötupp* avses sidensvans.
4. *Skulle*, dialektal benämning på backe. Troligen avses det högt belägna området strax öster och sydöst om bruksgatan med arbetarebostäderna i Bennebol.
5. Med *skarpost* avses möjligen en vanlig typ av mjukost, den som bereddes av mjölk som fått självurna och som därefter uppvärmdes i en gryta till den ystat sig. Sedan salt och ev. annan krydda rörts i ostmassan fick denna stå några dagar så att den började syra.
6. *Vellnora* i Knutby socken ligger endast en kilometer sydväst om Bennebol utefter vägen till Knutby kyrka. Vellnora är liksom Bennebol en välbevarad järnbruksmiljö. Hammaren vid Vellnora nedlades redan 1735, men masugnen drevs till 1890. 1735–1774 brukades masugnen för Gimo bruk, därefter för Rånäs bruk.
7. Friherre *Carl Gabriel Oxenstierna* var den siste av släkten Oxenstierna som innehade Hargs bruk, under vilket Bennebol löd. Efter baron Oxenstiernas död 1873 övergick bruket till dottern Ebba, gift Beck-Friis. Det är dennas son Carl Joachim Beck-Friis som omnämnes i senare delen av Adolf Bladins minnesanteckningar. Han var innehavare av Hargs bruk från 1888 till sin död 1927.
8. *Träskor och förskinn* ingick i en masugnsarbeters gånge arbetsdräkt.
9. Betr. *utslag* se not 10.

10. Med *blåsten* avses den tidsperiod då smältning pågick utan avbrott i masugnen, alltså mellan den s. k. påblåsningen och den s. k. avblåsningen. Längden på denna tidsperiod kunde variera och rymma många *utslag*, dvs. uttappningar av det smälta järnet. Utslagen gjordes ungefär var 4:e timme.
11. *Tunej* (turnej), benämning på ett ca 3 timmar långt arbetsskift för vallonsmeder och masugnsarbetare.
12. *Morar*, benämning på skogbevuxna sumpiga områden. I det här aktuella fallet avses med morarna sannolikt det myrliknande område vid Norrsjöns nordöstra del, som sträcker sig upp mot Bennebol. *Rör*, dvs. vass, skar man, då vattnet var fruset, för att få täckningsmaterial till yttertaken.
13. *Dona* var en snara i vilken man fångade småfågel.
14. Porträttet som togs vid besöket i Uppsala är det här publicerade fotot på bild 3. Det togs av Per Hanselli, en av 1860-talets mera kända uppsalafotografer.
15. Talesättet »*tuppen värpte*» hängde, så som det framgår av Adolf Bladins anteckningar, samman med läsningen av gångna tiders ABC-bok. På första sidan i ABC-boken fanns alltid en tupp avbildad. När man hade varit duktig och läst i boken fick man en belöning. Denna belöning bestod i att tuppen värpte något.
16. *Göskörning* var det tillfälle då gösarna eller tackjärnet, huvudprodukten från masugnen, hämtades av bönderna i trakten och bruksfolket för att forslas till smedjan i Hargs bruk för bearbetning till stångjärn.
17. *Masugnskransen* är det rum som omger masugnens övre del. Där fördes järnmalmen och träkolet in genom en mynning upp till i masugnspipan. Denna öppning var under driften täckt med stora järnhällar, vilka helt naturligt blev mycket heta.
18. Förr var det vanligt att studeranden vid universitetet var ute på *kondition* under ferierna, dvs. man hade plats som informator i någon familj för att finansiera de akademiska studierna.
19. *Rudolf Annerstedt* (1801–1876) var rektor för Katedralskolan i Uppsala 1845–1866. Den gård rektor Annerstedt ägde och bebodde vid Adolf Bladins fars besök är den alljämt bevarade s. k. Ihregården, Övre Slottsgatan 4 i Uppsala.
20. Adolf Bladins informator *Johan Nylund* (1846–1926), bild 4, blev sedermera präst och slutade som kontraktsprost och kyrkoherde i Skogstibble och Åland sydväst om Uppsala.
21. Den kastlek, *kasta kransar*, som Johan Nylund introducerade i Bennebol var möjligen samma kranslek som finns omtalad från andra platser i landet, bl. a. Malingsbo i Dalarna. Kransarna, ca 30 cm i diameter, tillverkades av rotting eller vidjor och lindades med band eller tygresmor. För varje deltagare i leken användes en krans och en käpp. Käpparna, en halv meter höga, stacks ned i marken 6 à 8 m från varandra. Varje deltagare skulle i tur och ordning kasta sin krans med avsikt att få den över käpp nr 1. Den som först lyckades med detta skulle ställa sig vid den första käppen och därifrån kasta över käpp nr 2 osv. Spelet vanns av den som först lyckades få sin krans över sista käppen.
22. *Grånsta* ligger ca 2 km sydväst om Knutby kyrka och ca 1 mil landsvägen från Bennebol. Här fanns bl. a. gästgiveri och handel.
23. *Björkö*, en av de större gårdarna i Knutby socken, ligger ca 7 km sydväst om Bennebol.
24. Med *harpa* avses här sannolikt nyckelharpa. Nyckelharpan hade ju och har fortfarande speciell anknytning till de uppländska järnbruken.

E. Hellquist, *Svensk etymologisk ordbok*, Lund 1922.

E. Holmkvist, *Bergslagens hyttspråk*, Uppsala 1945.

I. Hortling, *Svenska fågelnamn*, Stockholm 1944.

Johan Adolf Bladin, (Dödsruna.) *Svensk Kemisk tidskrift* 1902, nr 7–8.

N. Keyland, *Svensk allmogekost*, Stockholm 1919.

Nöjen och studier, Ur upplanningen Adolf Bladins dagboksanteckningar 1877–1882. (Inledningen av Torgny Nevéus.) *Upplands nations årsskrift* 1968.

B. G. Söderberg, Uppland, 1. *Slott och herresäten i Sverige*, Malmö 1967.

Uppgiften i not 21 om hur en kranslek kunde gå till återfinns i Dialekt- och folkminnesarkivets i Uppsala acc. nr 2001:2.